

**ПЕРАКЛАД АНГЛІЙСКІХ АНАЛІТЫЧНЫХ ЛЕКСЕМ
ДЗЕЯСЛОЎНА-ПРЫСЛОЎНАГА ТЫПУ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ
(НА ПРЫКЛАДЗЕ ПЕРАКЛАДУ АПАВЯДАННЯ
А.К. ДОЙЛА “THE ADVENTURE OF THE SPECKLED BAND”)**

У склад лексічнай сістэмы сучаснай англійскай мовы ўваходзяць сінтэтычныя словы (простыя, вытворныя, складаныя), фразеалагічныя адзінкі і аналітычныя ўтварэнні. Лінгвістычны статус і класіфікацыя апошніх на працягу некалькіх дзесяткаў гадоў знаходзяцца ў цэнтры ўвагі айчынных і замежных даследчыкаў, сярод якіх В.М. Жырмунскі, М.М. Гухман, В.Н. Ярцава, Н.Д. Аруцёнава, А.І. Смірніцкі, В.Я. Плоткін, В.Г. Шабаеў, І.А. Бітнер, І.В. Шапашнікава, І.С. Роўда, А.Я. Міхневіч, Е.А. Нелісаў і інш.

Як правіла, даследаванні прысвечаны асобнаму тыпу ці асобнай структурнай мадэлі неаднаслоўных утварэнняў. Але дагэтуль у лінгвістычнай літаратуры адсутнічаюць агульнапрынятыя таксанамічныя характарыстыкі шматкампанентных (асобнааформленых) моўных адзінак. Аналітычныя намінацыі, у тым ліку аналітычныя формы (як вынік граматычнага аналітызму) і аналітычныя лексемы (як вынік лексічнага, дэрывацыйнага і лексічна-дэрывацыйнага аналітызму), з’яўляюцца адметнай рысай тыпалагічнай структуры сучаснай англійскай мовы. Інтэнсіўна павялічваецца іх колькасць састаў. Важна адзначыць, што ў навуковых і вучэбна-метадычных выданнях па тэорыі і практыцы перакладу разам з параграфамі, прысвечанымі перакладу простых лексем і фразеалагічных адзінак, звесткі пра пераклад шматкампанентных утварэнняў прадстаўлены фрагментарна ў межах граматычных трансфармацый (калі справа ідзе пра аналітычныя граматычныя формы) і ў галіне лексічных пераўтварэнняў (калі гаворка вядзецца пра так званыя «фразавыя дзеясловы», або аналітычныя лексемы дзеяслоўна-прыслоўнага тыпу).

Пад аналітычнымі намінацыямі (канструкцыямі) мы будзем разумець складаныя (шматкампанентныя) моўныя адзінкі ў форме слоў (кампазітаў) і

спалучэнняў слоў, якія з'яўляюцца вынікамі лексічнага, граматычнага і дэрывацыйнага аналітызму.

У дадзеным даследаванні мы засяродзім сваю ўвагу на асаблівасцях перакладу дзеяслоўных аналітычных лексем, базавых шматкампанентных намінацыйных адзінак лексіка-семантычнага ўзроўню, якія выступаюць у якасці носьбіту агульнаграматычна аформленага лексічнага значэння. Гэтыя неаднаслоўныя адзінкі ўтвараюцца па пэўных прадукцыйных мадэлях бінарнай структуры (сінтаксічных матрыцах), якія былі апісаны В.Я. Плоткіным у тэрмінах часцін мовы як:

- 1) Дзеяслоўна-прыслоўныя лексемы V+Adv;
- 2) Дзеяслоўна-іменныя лексемы V+N;
- 3) Дзеяслоўна-дзеяслоўныя лексемы V+V;
- 4) Дзеяслоўна-ад'ектыўныя лексемы V+Adj [3].

У апошнія дзесяцігоддзі ў англійскай мове значна павялічалася колькасць аналітычных біномаў дзеяслоўна-прыслоўнага тыпу, больш вядомых як фразавыя дзеясловы (phrasal verbs). У лінгвістычнай літаратуры няма агульнага пункту гледжання на вызначэнне і межы гэтых утварэнняў. У работах Г.Э. Белай знаходзім, што адны лінгвісты ўключаюць фразавыя дзеясловы ў склад слоў, а другія прытрымліваюцца традыцыйнага погляду і адносяць іх да словазлучэнняў дзеяслова і прыслоўя (свабодных і звязаных) [1. с. 12.]. У дадзенай рабоце пад аналітычнымі лексэмамі дзеяслоўна-прыслоўнага тыпу мы будзем разумець шматкампанентныя спалучэнні «простага» дзеяслова і аднаго або некалькіх постпазіцыйных кампанентаў (прыслоўяў і прыназоўнікаў), якія ўяўляюць сабой адзіную семантычна-сінтаксічную адзінку. Гэтыя моўныя адзінкі ўступаюць у розныя парадыгматычныя сувязі, могуць быць як мона-, так і полісемантычнымі, могуць мець адзін або некалькі эквівалентаў.

На сённяшні дзень фразавыя дзеясловы з'яўляюцца не дастаткова вывучанымі. Як правіла, даследуюцца іх этымалагічны, дэрывацыйны і семантычны аспекты з мэтай састаўлення лексікаграфічных крыніц. Што да перакладу гэтага тыпу дзеяслоўных аналітызмаў на беларускую мову, то падчас даследавання была вызначана адсутнасць англійска-беларускіх слоўнікаў менавіта фразавых дзеясловаў. Аднак пераклад некаторых дадзеных адзінак можна знайсці ў перакладных англійска-беларускіх слоўніках пад рэд. Т.М. Сушы, В. Пашкевіч.

Аналіз беларускамоўнага перакладу паказаў, што большасць дзеяслоўна-прыслоўных лексем (51%) была перакладзена шляхам падбору беларускамоўнага эквіваленту альбо варыянтнага адпаведніку: *I took out my revolver and laid it on the corner of the table* [6]. – Я **дастаў** рэвальвер і **наклаў** яго на стол [2]; *It means that it is all over* [6]. – Гэта значыць, **што ўсё скончылася**; *You must lock yourself up from him to-night* [6]. – Гэтай ноччу **зачыніцеся** ад яго ў сваім **накоі** [2]. Пераклад іншых 49 % англійскіх аналітызмаў дзеяслоўна-прыслоўнага тыпу адбыўся праз лексічныя трансфармацыі. У перакладной літаратуры дагэтуль адсутнічае адзіны погляд

на межы лексічных трансфармацый. Большасць даследчыкаў уключаюць у іх склад наступныя пераўтварэнні: канкрэтызацыю, генералізацыю, антанімічны пераклад, цэласнае пераасэнсаванне і кампенсацыю (Д.С. Мухортаў і інш.). Другія – далучаюць да лексічных пераўтварэнняў дыферэнцыяцыю значэнняў як асобную разнавіднасць трансфармацый і сэнсавае развіццё (мадуляцыю) як асобны прыём апісальнага перакладу (А.М. Цярэшчанка, В.В. Алімаў, А.Л. Сямёнаў). А.М. Цярэшчанка дапаўняе шэраг лексічных трансфармацый з’явамі дабаўлення і апусчэння.

Падчас даследавання было выяўлена, што пры перакладзе англійскіх аналітычных лексем дзеяслоўна-прыслоўнага тыпу былі ўжыты прыемы мадуляцыі, канкрэтызацыі, генералізацыі і антанімічнага перакладу.

Так, у тэксце шмат прыкладаў **мадуляцыі** (24%): *Then he **turned down** the lamp, and we were left in darkness* [6]. – Потым мы **пагасілі** лампу і апынуліся ў поўнай цемры [2]. У слоўніку Т.М. Сушы даецца наступны пераклад фразавога дзеяслова *to turn down* – 1) ‘змяніаць, памяніаць, убаўляаць’; 2) ‘адхіляаць, адмаўляаць’ [4]. Аднак у дадзеным сказе размова ідзе пра тое, што героі апынуліся ў «поўнай цемры», таму аптымальным для кантэксту перакладчык палічыў дзеяслоў *pagaciŭ*, што значыць не ўбавіць святло, а поўнасцю пазбавіцца ад яго. Разгледзім яшчэ адзін прыклад: *He **threw himself down** upon his face with his lens in his hand and crawled swiftly backward and forward, examining minutely the cracks between the boards* [6]. – **Стаўшы на карачкі** і ткнуўшыся носам у лупу, ён пачаў поўзааць туды-сюды і вывучааць кожную шчылінку паміж маснічынамі [2]. Двухмоўныя англа-беларускія слоўнікі не даюць эквіваленту фразавому дзеяслову *to throw down*. Знаходзім тлумачэнне дадзенаму аналітызму ў Оксфардскім слоўніку *to throw yourself down* – ‘упасці’ [5]. Шукаючы варыянтны адпаведнік, перакладчык выкарыстоўвае словалучэнне *стаўшы на карачкі*, што не парушае дакладнасці перакладу, а з’яўляецца найлепшым спосабам адэкватнай замены.

Акрамя таго, у тэксце перакладу мы знаходзім некалькі выпадкаў канкрэтызацыі (8,5%): *You must **confine** yourself to your room, on pretense of a headache, when your stepfather comes back* [6]. – Калі ваі айчым вернецца, спаіліцеся на галаўны боль і **замкніцеся** ў сваім пакоі [2]. Фразавы дзеяслоў *to confine yourself to* адсутнічае ў англійска-беларускіх слоўніках. Таму звяртаемся да Оксфардскага слоўніка, у якім дадзены шыроказначны аналітызм тлумачыцца як ‘трымааць сябе ў межах якой-небудзь дзейнасці, прасторы, прадмета і г.д.’ [5]. Дзеля канкрэтызацыі дзеяння перакладчык выкарыстоўвае ў беларускай мове дзеяслоў з больш вузкім значэннем.

У наступным прыкладзе перакладчык таксама выкарыстоўвае прыём канкрэтызацыі: *He (Sherlock Holmes) refused **to associate himself with** any investigation* [6]. – Ён (Шэрлак Холмс) адмаўляаўся **брааца** за любое расследаванне [2]. Аналітычны дзеяслоў *to associate with* перакладаецца на беларускую мову як *звязваацца* [4]. Аднак такі пераклад не з’яўляецца аптымальным для кантэксту, таму перакладчык замяняе яго словам *брааца*.

Наступная лексічная трансфармацыя, якую мы знаходзім у тэксце перакладу – гэта генералізацыя (8,5%): *I **blinked up** at him in some surprise* [6]. – Я **паглядзеў** на яго здзіўлена [2]. Пераклад дзеяслова *to blink* – 1) ‘моргаць, міргаць’; 2) ‘мігаць, мігцець; міргаць’ [4] – мае надзвычай вузкае значэнне для дадзенага кантэксту, таму перакладчык замяняе яго дзеясловам *глядзець*.

У перакладзе быў выяўлены выпадак антанімічнага перакладу (1%): *See that you **keep** yourself **out** of my grip* [6]. – Глядзіце, **не патрапіце** ў мае ціскі [2]. *To keep smb. out of smth.* – 1) ‘пазбягаць нечага; не дазваляць быць закранутым нечым’; 2) ‘пазбягаць быць задзейнічаным у нечым’ [5].

Акрамя пералічаных лексічных замен, у тэксце перакладу сустрэліся выпадкі двайных трансфармацый, напрыклад, генералізацыі і дабаўлення: *Very sorry **to knock** you **up*** [6]. – Шкада, што **даводзіцца** вас **падымаць** [6]. Пераклад фразавлага дзеяслова *to knock up* (1 - ‘стукаць’; 2 - ‘біць’ [4]) не задавальняе кантэкстуальныя ўмовы, таму перакладчык замяняе яго на аналітычны дзеяслоў *даводзіцца падымаць*.

Такім чынам, аналіз перакладу англійскага апавядання А.К. Дойла “The Adventure of the Speckled Band” дазваляе зрабіць вывад, што англійскія аналітычныя лексемы дзеяслоўна-прыслоўнага тыпу займаюць асобае месца ў лексічнай сістэме англійскай мовы і патрабуюць ад перакладчыка не толькі пошуку поўнага эквіваленту альбо варыянтнага адпаведніку, але і творчага падыходу да пераадольвання перакладчацкіх цяжкасцей шляхам выкарыстання лексічных трансфармацый.

Літаратура

1. Белая, Г.Э. Структурно-семантические и функциональные характеристики глагольных аналитических лексем в современном английском языке : Автореф. дис...канд. филолог. наук. – М. : 1995. – 17 с.
2. Дойл, А.К. Пригоды Шэрлака Холмса : апавяданні / А.К. Дойл ; перадм. Кацярыны Маціеўскай. – Мінск : Кнігазбор, 2014. – 344 с.
3. Плоткин, В.Я. Строй английского языка / В.Я. Плоткин, М. : Высшая школа, 1989. – 239 с.
4. Суша, Т.М. Англійска-беларускі слоўнік = English-Belarusian Dictionary / Т.М. Суша [і інш.]. – Мінск : Вышэйшая школа, 2013. – 765 с.
5. Cowie, A.P. Oxford Dictionary of Phrasal verbs / A.P. Cowie, R. Machin. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 379 p.
6. Doyle, A.C. The Adventures of Sherlock Holmes / A.C. Doyle. – Harper Collins Publishers Limited, 2010. – 199 p.